

پیشوایان مذهب شیعه

(۱۰)

دکتر منوچهر خدایار محبی

قبر فیض بعقه ندارد و در انتهای جنوبی يك محوطه محصور نسبتاً بزرگی است که در کنار قبرستان قدیمی آن محله است... عادات طبقه بازاری کاشان اینست که هر هفته صبح جمعه بزیارت قبر فیض میروند. آقای حسین شهبهانی دادستان اسبق دیوان کشور خطوط منقوشه بر قبر را چنین تشخیص داده اند:

«قبض المعتصم بحبل الله المؤمن المہيمن محمد ابن مرتضی المدعو بمحسن سنة احدى وتسعين والى وهو ابن اربع وثمانين حشره الله مع... المعصومين .

۲- نسخه ای خطی « نوادر المواعظ » که جنگ مانند دست آقای فخرالدین نصیری امینی بخط و تدوین نورالدین محمد هادی (پسر برادرزاده ملامحسن فیض) در اختیار دارد و در صفحات ۱۶۴ ب تا ۱۶۶ ب این نسخه متن فرمان شاه عباس خطاب به ملامحسن فیض مبنی بر دعوت وی باصفهان برای تصدی نماز جماعت و جواب فیض در رد برین دعوت مندرج است باین شرح: الرقم الصادر من السلطان المفخم شاه عباس لانعم

۱- برای احوال ملامحسن فیض رجوع شود بمقدمه مفصل و بسوطی که آقا سید محمد مشکوة بر کتاب المحجة البيضاء از تألیفات عالم مذکور نوشته اند (چاپ طهران چهار جلد ۱۳۳۹-۱۳۴۰) و برای دیگر افراد خاندان وی بفهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تألیف محمد تقی دانش پژوه ص ۵۰۰

الماجداد الله رحمة عليها .

حکم جهان مطاع شد ،

آنکه افادت و افاضت پناه فضایل و کمالات دستگاہ حقایق و معارف آگاه زبده و یافتگان دین مبین ، عمده و ارسیدگان مراتب حق و یقین و جامع المعقول والمنقول حاوی الفروع و الاصول علامی فهامی شمس الافاد و الافاضة و الفضيلة و المعالی مولانا محمد محسن بعنایت بیکران خسروانه مستمال بوده بدانند که چون پاسداری شکر هر چیز بازای انعام منعم و وجوب اتیان تحمید در خورا کرام مکرم میباشد چنانچه هر جزئی از اجزای موجودات و هر فردی از افراد کاینات مرآة تماشای شاهد این مدعا و صحت واضح این متمناست ازوجه دوام چرخ گردون چون آفتاب عالمتاب روشن است که سرگرم این آرزو و از ذکر مدام دریا پیداست که سرگشته این جستجوست و از این قرار بر گروهی که از درگاه عنایت کریم مطلق باعطای گوهر گرانبهای مذهب حق ائمه اثنی عشر و فرمانروای نوع بشر که عمده عطایا و زبده مزایای بخشاینده عطایاست اختصاص یافته باشند رعایت این معنی بیشتر از دیگران لازم و مراعات آن فرض و محتتمست و چنانچه این فرقه و الا و طبقه معلی مشغول الذمه این واجب الاداء میباشد برواقفان رهوز عرفان و عارفان معارج ایقان نیز در مذهب دین داری و کیش تیقظ و بیداری فرض عین و عین فرض است که معاضدت حارسان عقود شریعت و حافظان گوهر نوامیس امت نمایند و لله الحمد و المنة که نواب کامیاب همایون ما از آغاز طلوع نیر عظمت و اقبال و عنفوان اهتزاز بهارستان جاه و جلال و بمعاونت تأیید حضرت رحمن و خالق زمین و آسمان مراعات امور دین و سلوک مسالك یقین منظور نظر اصابت اثر میباشد و درین وقت که تقویت این مرام و استحصال این کام برسوالف ایام رجحان دارد و مطمح نظر والا و مرکوز خاطر معلی آنستکه بنماز جماعت که در حقیقت ادای دین واجبی بشهادت عدول مؤمنین است قیام نماید میباشد که چون بر فرمان واجب الاذعان اطلاع نمایند از روی امیدواری روانه درگاه جهان پناه شده تقدیم این امر شریف را که در حقیقت استرضای فرمانروای صورت و معنی است عمده عبادات و خلاصه طاعات داند و بتوجهات شاهانه مستمال و امیدوار باشد

تحریراً شهر ربیع الاول سنه ۱۰۶۵

مما كتب قدس سره القدوس للسلطان الافخم بشهر ذی القعدة الحرام سنه ست وستین
والف و اجابه شفاها بعدم القبول مع الكلمات المشعره بغاية اللطف و نهاية العذر فی رد -
المسؤول .

بسم الله الرحمن الرحيم

بندۀ دعاگو محمد حسن بذروه عرض میرساند که این فقیر قبل از آنکه بحسب
ظاهر مشمول عواطف گوناگون و موفق به تقبل بساط همایون گردد پیوسته در مظان
اجابت دعوات و عقیب صلوات و ازدیاد منزلت این دولت ابد مدت مسئلت مینمود و
بدینوسیله جمیله خیراندیش جهانیان را در نظر داشت اکنون که به تفقدات سرشار
محسوس صغار و کبار هر دیار فرموده اند چه گنجایش دارد که لحظه ای ازین معنی غافل
بوده نفسی بی دعای خیر برآورد . اما چون در آن ایام با جمعیت خاطر و اطمینان باطن
و ظاهر پای در دامن انزوا پیچیده دست از زواید دنیا کشیده بود هوی و هوس را یکسو
گذاشته ضرور میدانست که در زمان قحط الرجال نماز جمعه بگذارد و در ضمن خطبه
مردمان را بر ترک دنیا بدارد و مردمان را نیز مناسب بود که اقتدا کنند و مسائل دینی
فراگیرند . از این جهت آن اجتماع در کاشان متحقق می گشت و آن دعای خیر که
ذات بابرکات ولی نعمت میشد و در هیچ شهری کسی نشان نمیداد واحدی را شبیه بخاطر
نمی افتاد چه در انتظام احوال معاش و معاد رقم تقصیر بر ناصیه فقیر ظاهر نبود و سایر اهل
علم آن دیار در جواز نماز متفق و همزمان بودند .

اکنون که اوضاع بنده شباهت با اوضاع خوانین و امراء و خواطر مستغرق مال
وجاه دنیا که باعث تفرقه حواس و وقوع در شبهه و التیاس است و غنا و ثروت بمرتبه ای
صرف در آن در غیر اسراف میسرنند و این معنی روز بروز در تزیید و تضاعف این احوال
در نظر عقل و شرع پسندیده نمی آید که از خدا و رسول شرم ننموده مقتدی باشد و بر
منبر که مقام انبیاء و اوصیاست برآمده مردمان را ترغیب بر ترک دنیا نماید و در مسند
حکم و فتوی جلود گرا آید .

با اینکه از آغاز آفرینش ناآشنای آمیزش اطوار و بیگانه دوستی و دشمنی اهل روزگار برآمد امروز چگونه منظور طوائف انام و ملحوظ خاص و عام تواند بود. جمعی از صاحبان اغراض که دلهاشان آکنده است با امراض در مقام مخاصمت و منازعت برخاسته هدف تیر ملامت مینماید و طائفه‌ای از سرگشتگان بوادی مهمات و حاجات در کمین آشنایی و ملاقات نشسته وسیله تحصیل مطالب دنییه و دنیوییه میسازند با آن که جماعت اگر در صدد مقاومت و مقابله برآید مورث اخلاق رزیده میشود و الا پایمال جهال میگردد و این طائفه را اگر اجابت کند بدین دنیا ضرر میرسد و الا وقت را بر خود شوریده و روز را تیره میسازد و نماز جمعه که غرض اصلی از آن اجتماع و ائتلاف قلوب است امروز بمرتبهای موجب جدائی و افتراق گشته که همگی اتفاق بر نفاق نموده بر قومی باغواهی ساده‌دلان خاطرهارا در جواز نماز پیریشان دارند و بعضی در کمتر از فرسخ که عقلا و شرعاً مذموم است جدا گانه نماز می‌گزارند و گروهی هر هفته مسافت دوری پیش گرفته هنگامه ثالثی از تفرق اتصال گرم میسازند و به قبیح تفرقه نمی‌پردازند. سائرناس به نیروی فتنه ائتلاف معنوی صفوف مسجد را از هم میپاشند و به ناخن فساد سینه اهل صدق و صفا را می‌خراشند. نمازی که مقتدای آن صاحب این اوضاع و اجتماعی که باعث این افتراق بوده باشد چه نور تواند داشت و با آن چه حضور تواند بود؟ این همه بازبونی مزاج و صداع بی‌علاج و وحشت تمام از اختلاط خاص و عام و انس با تنهایی که طبع بآن در مدت مدید خو گرفته، بنا بر این مقدمات بخاطر فائز میرسد که اگر رخصت عالی ارزانی شود بدستور سوائف ایام در همان گوشه انزوا کنج قناعت خزیده و پای تردد در دامن پیچیده دست تلاش از هر مطلب کوتاه داشته باشد و با کمال آرمیدگی باطن و ظاهر جمعیت مدارک و مشاعر مبنای تزاید امام دولت و اقبال و تضاعف مراتب جاه و جلال اشتغال نماید و باین تقریب در کار ولی نعمت ادخل بوده باشد چه با آن حال دعا با خلاص نزدیکتر و اجتماع مردم مخلص در آن بیشتر خواهد بود، با فیضی که در خلوت به تنهایی یابد و جمعیت نمازی که با مردم بی‌غش گزارد و بخدا سوگند که قطع نظر از ثنوبات آخروی نموده احوال دنیوی خود را در قناعت و کمنامی بهتر

میداند و چون هر کس حاجتی دارد درین درگاه به انجام مقرون میگردد این بنده ضعیف امیدوار است که دست رد بر جبین او نگذارد و حاجت او را بر آرند. امر کم‌اعلیٰ

۴۷- شیخ محمد بن حسن عاملی معروف بصاحب کتاب «وسائل الشیعه» است. صاحب وسائل الشیعه در هشتم ماه رجب سال ۱۰۳۳ در قریه مشفره دهی از جبل عامل متولد شده و در بیست و یک رمضان سال ۱۱۰۴ قمری در مشهد فوت کرد. از نظر منشأ اجتماعی از خانواده روحانی است و محل سکونت وی بیشتر در جبل عامل و مشهد و اصفهان است.

شیخ حر عاملی را «شیخ الاسلام» و «قاضی القضاة» عنوان است و پادشاه سلیمان صفوی و ملا محمد باقر مجلسی معاصر است. در اصفهان شاه سلیمان صفوی بتوصیه ملا محمد باقر مجلسی بدینارش رفت و بر قدرت و شوکت استاد افزود.

استادان وی یکی شیخ حسن پدرش و دیگری شیخ محمد عمویش و سومی شیخ عبدالسلام جد مادریش و چهارمی شیخ علی بن محمود دائی پدرش و پنجمی شیخ زین الدین محمد بن حسن بن زین الدین شهید ثانی میباشد بنا بر این خانواده اش از گروه روحانی بشمار میروند. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

آثار علمی «قاضی القضاة» چنانکه مؤلف ریحانة الادب (ج ۱ ص ۳۱۵) نوشته است بشرح زیر است: ۱- اثبات الهداة بالنصوص والمفجرات ۲- الاثنی عشریه فی رد الصوفیه ۳- الاجازات ۴- احوال الصحابه ۵- الاربعون حدیثاً ۶- ارجوزة فی الارث ۷- ارجوزة فی الزکوة ۸- ارجوزة فی الهندسه ۹- امل الآمل فی معرفة علماء جبل عامل که در سال ۱۳۰۲ در تهران چاپ سنگی شده است ۱۰- الايقاظ ... ۱۱- بداية الهدایة فی الواجبات والمحرمات المنصوصه ۱۲- تحریر وسائل الشیعه ... ۱۳- تذکرة المتجربین

۱- عبدالرحیم کلانتری: تاریخ کاشان بانضمام یادداشت‌هایی از اللهیاز صالح، بکوشش ایرج افشار، چاپ دوم بسرمايه کتابفروشی ابن سینا. تهران ۱۳۴۱ ص ۵۰۰-۵۰۴

فی علماء المتأخرین ۱۴ - التنبیه فی التنزیه ۱۵ - تواتر القرآن ۱۶ - الجواهر السنیه فی الاحادیث القدسیه ۱۷ - دیوان شعر ۱۸ - صحیفه سجادیه ۱۹ - الفصول المهمه .... ۲۰ - الفوائد .... ۲۱ - کشف النغمیه فی حکم التسمیه ۲۲ - وسائل الشیعه .

از این میان مشهورترین تألیفات او یکی «وسائل الشیعه» است و دیگری «امل الآمل فی معرفه علماء جبل عامل» میباشد .

۴۸ - آقا حسین خونساری فرزند جمال الدین محمد به «محقق خونساری» معروف است . عنوان علمی او صاحب کتاب «شرح الدروس» است و در سال یکم هزار و نود و هشت در اصفهان فوت کرد و در تخته فولاد مدفون گردید . آرامگاه او به «تکیه خونساری» معروف است .

شاه سلیمان صفوی بوی ارادت داشت و باو عنوان نایب السلطنه داد . مهمترین استادان محقق خونساری یکی مجلسی اول و دیگری خلیفه السلطان و سومی محقق سبزواری است .

مهمترین شاگردان صاحب کتاب «شرح الدروس» سید نعمت الله جزایری و ملا میرزای شیرازی و شیخ جعفر قاضی و آقا جمال خونساری هستند .

تألیفات محقق خونساری بشرح زیر است : ۱ - ترجمه الصحیفه السجادیه ۲ - ترجمه القرآن . ۳ - تفسیر سورة الفاتحه . ۴ - تواریخ و فیات الاعیان . ۵ - الجبر والاختیار . ۶ - الجزء الذی لای تجزی . ۷ تا ۱۲ - حاشیه الهیات شفا و حاشیه شرح اشارات خواجه و شرح تجرید قوشچی و شرح لمعه و محاکمات قطب الدین رازی و معالم الاصول . ۱۳ - شرح هیئت فارسی قوشچی . ۱۴ - شرح کافیه ابن حاجب . ۱۵ - مشارق الشموس فی شرح الدروس که شرح دروس شهید اول بوده و در طهران چاپ سنگی شده و یک نسخه خطی آن بشماره ۲۳۰۸ در کتابخانه مدرسه سپهسالار جدید طهران موجود است .

۴۹- مجلسی دوم: محمد باقر مجلسی فرزند ملامحمد تقی مجلسی اول است که در یکی از قراء اصفهان در سال ۱۰۳۷ متولد شد و در سال ۱۱۱۱ هجری قمری در اصفهان فوت کرد. تحصیلات وی بیشتر در رشته فقه و اصول و علوم معقول و منقول بود. استادان مجلسی دوم را «لامحمد تقی مجلسی اول» و «ملا صالح مازندرانی» و «شیخ علی نوه شهید دوم» و «لامحمد طاهر قمی» و «لامحسن فیض کاشانی» تشکیل میدهند.

محمد باقر مجلسی معاصر با شاه سلیمان و شاه سلطان حسین صفوی است و اهمیت وی بیشتر در ترجمه کردن احادیث و جمع آوری اخبار و قصص و حکایات اسلامی است که بصورت کتب مختلف جلوه گر است. مهمترین آنها کتاب «بحار الانوار» و «مرآت العقول» است.

شاگردان نخبه او عبارتند از: حاج محمد اردبیلی - سید نعمت الله جزائری میرزا عبدالله افندی - شیخ سلیمان عراقی - میر محمد حسین خاتون آبادی - میرزا عبدالله صاحب ریاض العلماء

جهت تحقیق در احوال و آثار مجلسی علاوه کتب مختلف رجال رجوع شود به جامع الرواة اثر حاج محمد اردبیلی - اهل الامل اثر شیخ حر عاملی - مرآت الاحوال تألیف آقا احمد - الفیض القدسی فی احوال المجلسی نگارش حاج میرزا حسین نوری - تاریخ ادبیات ایران، جلد چهارم تألیف ادوارد برون انگلیسی و مقدمه نقطه الکاف - لؤلؤ البحرين اثر شیخ یوسف بحرانی - تحفه اثنی عشریه دهلوی - فوائد الرضویه محدث قمی - انوار نعمانیه اثر سید نعمت الله جزائری - قصص العلماء تنکابنی - رساله اغلاط مشهور تألیف آقا سید محمد.

۵۰- فاضل هندی: شیخ محمد بن حسن اصفهانی به «فاضل هندی» معروف است فاضل هندی در سال ۱۱۳۷ هجری مقارن با فتح اصفهان بدست محمود افغان در اصفهان مدفون گردید و به صاحب کتاب «کشف اللثام» مشهور است. تألیفات دیگر وی

«البحر المواجه» در تفسیر است و دیگر شرح هائی است که بر قواعد علامه و کتاب «لمعه» شهید اول نوشته است.

۵۱ - شیخ احمد جزائری نجفی بنام صاحب کتاب «فوائد الدرر» مشهور است که در سنه ۱۱۵۰ هجری فوت کرده و در شهر نجف مدفون است .

۵۲ - آقا جمال خونساری : برخی نام او را «محمد» گفته اند . مؤلفین کتب «امل الامل» و «روضات الجنات» نام وی را «جمال الدین» نوشته اند . آقا جمال خونساری به «جمال المحققین» مشهور است و فرزند «آقا حسین خونساری» معروف به «محقق خونساری» است . تاریخ فوت او بیست و شش رمضان سال ۱۱۲۱ و یا ۱۱۲۵ هجری قمری است . بنا برین روایت در اصفهان فوت کرد و در قبّه والدش که شاه سلیمان صفوی در تخت فولاد اصفهان بنا کرده بود مدفون گردید . بنا بر روایت دیگر در سال ۱۱۵۵ هجری فوت کرد و در خونسار مدفون است . تحصیلات وی در فقه و حکمت و استادان او محقق سبزواری و دائی او و پدرش حاج حسین خونساری است .

تصنیفات جمال المحققین بنقل از ریحانة الادب بشرح زیر است :

- ۱ - اختیارات الايام والسعد والنحس منها و من الیالی و الساعات
- ۲ - اصول الدین فی الامامة . ۳ - ترجمة الفصول المختاره علم الهدی
- ۴ - حاشیه بر تهذیب الحدیث و شرایع الاسلام و شرح اشارات
- ۵ - حاشیه بر شرح لمعه و شرح مختصر الاصول و شفا و من لایحضره الفقیه
- ۶ - شرح برغرر و درر عبد الواحد آمدی و شرح فارسی بر مفتاح الفلاح

۵۳ - ملا اسمعیل خواجوئی : اسمعیل فرزند محمد حسین مازندرانی خواجوئی صاحب کتاب «شرح دعاء الصباح» مشهور است که در سال ۱۱۷۳ هجری فوت کرده و در اصفهان مدفون است .